STOCKHOLMS OMGIFNINGAR

STOCKHOLM
Albert Bonnier

Alb. Bonniers förlag — Em. Berentzen & Co lith. Inst.

ULRIKSDAL.

I.

STOCKHOLMS OMGIFNINGAR.

Ett album af 12 Utsigter från Hufvudstadens nejder och från Upsala.

Efter originalteckningar och fotografier,

utförde i litografiskt färgtryck hos Em. Bærentzen & komp. i Köpenhamn.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI, 1866.

Alb. Bonnier's förlag Em. Baerentzen & Cº lith. Inst.

BYSTRÖM'S VILLA

DJURGÅRDEN.

Byströms Villa. Hasselbacken. Rosendal.

Den, som i slutet af 13:de århundradet vandrade i den då s. k. Waldemarsöns skogar, bland dess kärr och moras, hvilka blott der och hvar omvexlade med en åkerteg eller en ängslapp, som sköttes för de rika fruarnas i Clara-klostret räkning, kunde svårligen ana, att denna vildmark skulle några århundraden sednare vara öfversållad med praktfulla viller och granna schweizerier, medan lummiga alléer och regelbundna anläggningar skulle upptaga samma platser, der man då jagade räf och varg, och der orren och tjädern nedploccades ur träden af skyttens säkra pil. Men till dessa förändringar åtgingo, som sagdt, århundraden. Waldemarsön, denna ö, som med Ladugårdslandet nu sammanbindes genom Djurgårdsbron samt i vester, söder och öster omgifves af Saltsjön, medan den från den nu s. k Norra (och vida större) Djurgården är skild genom Djurgårdsviken och den kanal, som nu förenar denna vik med Isbladsviken, förblef länge en tillhörighet för Clara kloster, men kom i medlet af 15:de århundradet genom byte till kronan, tillhörde sedan Stockholms slotts ladugård och blef, efter upphäfvandet af denna, i Carl XI:s tid förvandlad till en verklig "djurgård"; ehuru redan i Carl IX:s dagar hjortar hållits på en mindre del deraf. Af denna djurgård finnes nu blott en liten qvarlefva i den med en hög gärdesgård inhägnade Hjorthagen i trakten af Ropsten

på Norra Djurgården. Carl X Gustaf, som oaktadt sina oupphörliga krig icke desto mindre hade tid att sysselsätta sig med planer till sin hufvudstads försköning, hade imellertid för afsigt att förvandla Djurgårdens jagtmark till en "lustgård" och gaf sin architekt, Jean de la Vallée, befallning att der anlägga en sådan med både "fontainer" och "grottor", "advenuer" och "trään"; men ehuru början till en sådan anläggning verkligen gjordes vid Biskopsudden, afstannade dock snart arbetet underå. Redan förut hade den del af ön, som nu bildar Djurgårdsstaden, blifvit bebyggd med de s. k. Båtsmanstomterna, hvilka ytterligare tillökades genom anläggandet af ett skeppsvarf, hvars talrika arbetare der hade sina bostäder. Men allt det öfriga fortfor ännu länge att vara en jagtmark, omvexlande med berg och dalar, kärr och slätter, samt bebodd uteslutande af jägeribetjening. Först i Gustaf III:s dagar anlades på Djurgården en och annan villa af förmögna Stockholmsboer, och dermed fortfors det småningom, tilldess Carl XIV Johan blef egentliga skaparen af den nuvarande Djurgården genom anläggandet af Rosendal och genom de kostsamma försköningarna af den omgifvande trakten. Nu skyndade magnater af alla slag att följa konungens exempel, den ena villan växte upp efter den andra, den ena försköningen uppstod efter den andra, theatrar och cirker, värdshus och konditorier stodo upp som svampar ur jorden, och den praktfulla Djurgården i våra dagar förhåller sig till Djurgården under Gustaf III:s tid med dess "voffelbruk" och "färskölsställen", dess "krogar" och "Fröjas tempel" ungefär som denna förhöll sig till den blott der och hvar undanhuggna urskogen på Waldemarsön under den tiden, då klosterfruarna i S:t Clara hade ön i sin ego.

Till Djurgården, Stockholmsboens *rus in urbe*', hans undflykt undan stadens buller, nu för tiden under vintern, så snart solen täckes bryta igenom vår vid denna årstid vanligen töckniga himmels molnmassor, nästan lika mycket som under sommaren, då likväl vid vissa tider af dygnet allt hufvudstadens lif synes förflyttadt dit, leda talrika vägar både från land- och sjösidan. Lättast kommer man dit från "Strömparterren", den lilla grönskande, blomsterrika parken nedanför Norrbro, och ehuru landningsplatsen vid Djurgårdsstranden, det s. k.

Alkärret, oaktadt sin schweizerilänga ännu icke kan betraktas som en värdig ingång till Stockholmarnes jordiska paradis, torde det likväl icke dröja länge, innan en stolt theaterbyggnad med tinnar och torn der kommer att resa sig, på samma gång den fordna trånga Allmänna gränden genom utvidgning och rifning af en del gamla träbyggnader blifver förvandlad till en ståtlig entré för att värdigt mottaga den anländande. Hufvudingången från landsidan är åter den märkvärdiga *Blå-Porten*, hvars ursprungliga blåmålade grindar dock långt för detta måst vika för de i konung Oscars tid uppsatta och med jagtens emblemer prydda gallergrindarna. Blå Porten heter denna ingång icke desto mindre ännu i denna dag, ehuru tvifvelaktigt är, huruvida icke porten sjelf, så elegant den ock nu är, totalt bortglömmes för det strax derinvid belägna och efter densamma uppkallade värdshuset, som af gammalt eger en stor ryktbarhet och hvars "specialité" utgöres af dessa aborrar, hvilkas make man lär söka förgäfves öfver allt annorstädes i den stora staden och dess omgifningar, — så försäkra åtminstone verserade ichtygophager.

Vid Blå Porten, hvars fordom anspråkslösa byggnader nu blifvit efterträdda af ordentliga palatser, visserligen af trä, men dock palatser och framförallt med både comfort och lyx inredda för sitt syftemål, delar sig vägen och leder till venster utmed Djurgårdsvikens strand, till höger fram till Djurgårdsstaden och Djurgårdsslätten. Vilja vi följa den sistnämnda vägen, så har man till höger den efter en ritning af Blom i Maurisk stil år 1825 uppförda mur, som undanskymmer de vid stranden befintliga galér-skjulen, medan till venster en liten slätt öppnar sig och visar stället, der Djurgårdstheatern fordom låg, både den äldre, De Broon-Wildnerska, från hvars anspråkslösa tiljor så mången utmärkt talang tjusat vår hufvudstads publik, och den sednare Mineur'ska, hvilken blef lågornas rof sommaren 1865. Öfver den brända tomten är utsigten numera fri till *Sevilla*, en enskild persons vackra sommarboning, till det efter en föregående egare uppnämnda Bähr'ska schweizeriet, och till den på höjden af ett berg, hvilket bildar en brant ättestupa, thronande *Skansen*, fordom *Burgmans Fåfänga* kallad, der den älskliga Emilie Högqvist några år tillbragte sina

somrar och hvilade ut från det ansträngande arbetet, att skörda lagrar på scenen. Ännu längre till venster träffas den på vår planche aftecknade

Byströms villa, så uppnämnd efter sin uppbyggare, den konstnär, som sjelf i Carrara ledde tillhuggandet af de förnämsta delarne i denna byggnad, hvilken han ämnade till ett museum af sina verk, och som bildar ett fristående konstverk, "hvars like skulle sökas fåfängt på denna sidan Alperna, om den ens står att finna på den andra", för att nyttja Georg Scheutz' betecknande ord. Efter att hafva gått genom fleres händer har villan nu slutligen fått till egare Juveleraren i Stockholm, Chr. Hammer, som ditflyttadt sin värdefulla och omsorgsfullt ordnade samling af curiosa. Derjemte eger villan ett intresse som ensamt förtjenar ett besök uti den, nämligen den utsigt man njuter från dess öfversta altan, en utsigt, som, ifall ej den mest vidsträckta, dock är den skönaste bland dem, som i öster från Stockholm erbjuda sig af staden och dennas omgifningar.

Lemnande å sido Alkärret med dess schweizeri och dess theater in petto, som i verkligheten ännu icke hunnit längre än till en photographi, hvilken dock ger ett tämligen fullständigt begrepp om hvad den är ämnad att blifva, och den åt samma sida belägna Djurgårdsstaden, der Stockholms jernvåg intagit det Lodsach-Burgman-Fredholmska skeppsvarfvets plats, och der *Gröna Lund*, det af Bellman besjungna och af honom ofta besökta, ännu i denna stund visar utseendet af byggnaderna på Djurgården i Gustaf III:s dagar, komma vi nu in på Djurgårdsslätten och möta genast vid ingången till denna ett åt Bacchus och Comus helgadt palats, för hvilket Gröna Lund med sina klassiska minnen sjunker ihop till ett intet, och hvars park utomdess förvarar ett af de mest klassiska bland dem alla, vi mena

Hasselbacken, så uppkalladt med sitt gamla namn till minne af Djurgårdens skald, Carl Michael Bellman, som under den lummiga ek, hvilken utgör den omgifvande lilla parkens förnämsta prydnad, skall hafva improviserat "Fredmans 25:te Epistel", hvari han beskrifver sin tids Djurgård, och hvilken nu prydes med storartade byggnader, inredda till värdshus och konditori, musik- och andra paviljonger, lummiga trädplanteringar, bland hvilka till ock med palmer (dock artificiela) lyfta sina kronor, och der glasens klang samt de

Alb. Bonnier's förlag

Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

HASSELBACKEN

talrika gästernas sorl och skratt under dagen och långt in på nätterna accompagneras af en talrik orchesters toner. Ty Hasselbacken är Djurgårdsrestaurationernas perla, praktfullast byggd och inredd bland dem alla, med salonger, lämpade efter den mest förfinade smak, och hvilkas tiljor till och med de mest högaristokratiska sidenskor och silfversporrar icke anse under sin värdighet att beträda. Hasselbacken, hvars fordna lilla röda färskölsstuga "med uråldrig mossa på" i de dagarna såg de af Bellman odödliggjorda typerna Ulla och Kolmätars Lotta, Fredman och Mowitz, Mollberg och Fader Berg, samt flera till dem, öppnar nu sina portar endast för den finare societeten och består sig vid sin port en egen engel med ett bart huggande svärd, som med myndig mine afvisar *profanum vulgus*, ja, säkerligen skulle visa bort Jergen Puckel och ordens-kanslern Planberg sjelf, om de i sin tids hela ståt uppenbarade sig der för att tömma ett glas under den Fredmanska eken. Den medföljande planchen visar Hasselbackens nuvarande utseende, himmelsvidt skiljdt från hvad det var för blott några årtionden tillbaka och bevisande, huru rätt den fattiga läkaren hade, i det han, under ett samtal om möjligheten af en själavandring, högtidligen förklarade, att om han blefve försatt hit till jorden igen, skulle han ge både den medicinska och alla andra fakulteter på båten, men i stället studera till värdshusvärd och källarmästare, enär blott ett sådant yrke icke blott föder sin man, utan derjemte förskaffar honom råd att bygga palatser af både sten och trä.

Djurgårdsslätten, under sommaren skådeplatsen för det Stockholmska folklifvet, der medlemmar af alla folkklasser hvimla om hvarandra och egna sin uppmärksamhet åt lindansare, eldätare, eqvilibrister, ambulerande theatrar och konstmakare af alla slag, till stor del s. k. "Kinstler" från det stora fäderneslandet, medan mer eller mindre anspråksfulla ekipager kursera på alla vägar, och alla balkonger och verandor äro fyllda af åskådare — Djurgårdsslätten omgifves på bägge sidorna af restaurationer och förlustelseställen. "Casino", "Lübeck", "Franska Värdshuset" och flera till dessa begränsa södra sidan deraf, medan på den norra Manégen med circus-theater och schweizeri, den nu utvidgade och tillbyggda delen af det fordna *Pohlsro*, numera en god restauration, *Djurgårds*

Tivoli med brunnsinrättning och konditori samt *Novilla*, omvexlande trädgård och konsertsal, allt efter årstiderna, upptaga norra sidan. Med det s. k. *Diorama* afslutas Djurgårdsslätten, och nu leder vägen ytterligare framåt, på venstra sidan begränsad af berg, lundar och skog och försedd med beqväma gångvägar, på den högra infattad med viller, bland hvilka *Rosenvik* och *Weylandts Villa* utmärka sig genom en täckhet och smakfullhet, hvilken skulle göra ett ännu fördelaktigare intryck, om icke den prosaiska nyttan då och då afbröte skönhetslinien med en brädstapel eller en plankhög, aktningsvärda visserligen äfven de, men bildande en oangenäm kontrast i alla andras ögon än sina resp. egares. Efter det man slutligen uppnått den ansenliga höjd, till hvars topp vägen sträfvat uppåt, befinner man sig på den af ekar beskuggade plats, der sedan den 26 Juli 1829 bysten af Djurgårdens skald står upprest, gjuten i bronz efter Byströms modell och uppställd på en fot af oslipad, men finhuggen granit, på hvilken under en antik lyra namnet *Carl Michael Bellman* läses. Det vid bysten belägna schweizeriet har prydt sig med skaldens namn och kallar sig *Bellmansro*.

Med Bellmansro slutar Djurgårdens egentliga promenad; men der börjar också egentligen dess landtliga skönhet, här grenar sig också vägen åt trenne håll. I östlig rigtning går den längsta af de tre väggrenarna förbi *Waldemarsudden*, *Biskopsudden*, *Malmstens Villa*, *Friesens Park*, *Listonhill*, *Alnäs*, *Manilla*, med dess storartade Institut för Döfstumma och Blinda, ända till *Täcka Udden* och *Blockhus-udden*, vid Waldemarsöns yttersta udde. Den andra väggrenen leder från Bellmansro nästan rakt ned till *Sirihof*, — en villa vid Djurgårdsvikens strand, hvarifrån man förbi talrika små anläggningar, bland dem *Framnäs*, en koloni af täcka sommarboningar, likaledes vid Djurgårdsvikens strand, kommer fram till Blå Porten; men på den tredje vägen kommer man återigen till det på vår plansch aftecknade Rosendal, den kungliga villan, nu en sörjande enka efter festerna i Carl Johans dagar, men icke desto mindre ännu Djurgårdens fagraste ros och skönaste prydnad.

Alb. Bonnier's förlag

Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

ROSENDAL.

Rosendal, ursprungligen ett djurvaktarbo-ställe, skänktes af Gustaf III åt d. v. kammarjunkaren de Besche, som sedermera blef ståthållare på Stockholms slott och här uppförde en träbyggnad, hvilken sedermera utvidgades och förbättrades af en grefvinna De Geer, som inköpte stället år 1798. Det tillhörde sedermera H. N. Schwan (död som statsråd och den förste af icke-adel, som innehaft denna värdighet), generalmajor L. Camps samt inköptes 1817 af d. v. kronprinsen Carl Johan. Den gamla byggnaden nedbrann 1819, och Carl Johan lät då genom Fredrik Blom uppföra den byggnad, som ännu pryder stället. Denna byggnad, 108 fot lång, 34 fot bred, har midtpå södra façaden en balkong, uppburen af fyra Joniska pelare af Kolmords-marmor. Under denna balkong befinnes hufvudingången, genom hvilken man inträder i en vestibul, hvars väggar och tak äro boiserade med polerad björk och pilastrar af mahogny. Från denna vestibul leder en halfrund trappa af mahogny, med balustrader af ebenholtz och bronzornamenter upp i öfra våningen. De både med smak och prakt möblerade rummen hemtade i Carl Johans tid sin förnämsta prydnad från de taflor och konstverk af företrädesvis Svenska och Norska mästare, hvilka der voro samlade. Utanför villans södra façad utbreder sig trädgårdsparken, fordom omvexlande med blomsterplanteringar, som rättfärdiggjorde ställets namn, och midt på planen utanför norra façaden står den stora vas af Elfdals-porphyr, som utgör ett af den moderna verldens underverk och må hända är den största bland alla sådana i verlden. Dess diameter är 15, dess höjd 9 fot, hela vigten uppgifves till 155 centner. Tillika med Carl Johans sarkophag i Riddarholmskyrkan är denna vas det yppersta arbete, som utgått från Elfdalens porphyrverk. En mindre vas, likaledes af samma material, som förut stod på en liten höjd utanför södra façaden, sändes till den stora expositionen i London 1851 och qvarstannade der som en skänk åt drottning Victoria.

Vid Rosendal befinnes f. n. Svenska Trädgårdsföreningens växthus.

ULRIKSDAL.

Vid stranden af den täcka Edsviken lade Jakob Pontusson de la Gardie, riksfältherren, Ryssbesegraren, han, som icke fruktade att låta den stolte Moskovitczaren se den värja, som hade befriat honom, år 1644 grunden till ett slott, hvilket han efter sitt eget namn kallade Jakobsdal. Slottet utmärkte sig genom den tidens högsta prakt, och fastän det inre i hvardagslag icke företedde annat än hvitmenade väggar och möbler af simpelt trä, — såsom Charles d'Ogier vet att berätta, — är det dock säkert, att i grefve Jakobs och grefvinnan Ebbas kistor och skåp förvarades "bonader" och "hyenden" tillräckligt för att vid högtidliga tillfällen ställa Jakobsdals salar i jemnbredd med dess rikt dukade bord, på hvilka silfverkannorna och "stopen" utgjorde legio. Efter grefve Jakob innehades slottet af hans praktälskande son, Magnus Gabriel, och från Jakobsdal höll Christina sitt intåg till kröningen i Stockholm. Dahlbergs Sveciæ-verk innehåller af Jakobsdal från denna tid afbildningar, hvilka, om de stämma öfverens med verkliga förhållandet, hvilket dock är föga troligt, anvisa det, särdeles hvad dess parker och trädgårdar beträffar, ett rum bland verldens yppersta palatser. Den yttre stommen af ett praktfullt växthus står ännu qvar, nu förändradt efter den nyare trädgårdskonstens fordringar; den s. k. "Grottan" längst inne i trädgården, och hvilken utgjorde det understa, med glittrande stenar och snäckor prydda och af ett vattensprång genomspolade hvalfvet af ett högt torn, borttogs för icke länge sedan; men af "Andromeda och Hafsvidundret", som ur oräkneliga gap sprutade vatten i trädgårdens stora damm, medan Perseus,

Alb. Bonniers förlag.

Em. Bærentzen & C° lith. Inst.

ULRIKSDAL.

II.

gjuten i bronz likasom de förra, satt på vinghästen, färdig att störta sig ned från klippan ofvanföre, synes nu mer icke ett spår, om de ens någonsin funnits annat än i konstnärens phantasi. De la Gardie-ätten behöll imellertid icke länge det praktfulla slottet vid Edsviken, utan redan år 1669 såldes det till Carl X:s gemål Hedvig Eleonora, som tidtals bebodde det, tillbyggde de ännu qvarstående flyglarna och slutligen skänkte det hela åt sin sonson prins Ulrik, en son af Carl XI och Ulrika Eleonora, efter hvilken det erhöll sitt n. v. namn. Prinsen dog imellertid snart, och slottet tillföll kronan.

Sedan Ulriksdal kommit under kronan, beboddes det af åtskilliga kungliga personer, Carl XI, Gustaf III som kronprins, hans mor, Lovisa Ulrika, och hans gemål, Sophia Magdalena, hvars hof derstädes beskrifves som dystert och stelt, och stod sedan en tid obebodt och obegagnadt, tilldess Carl XIV Johan år 1822 förvandlade det till ett invalidhotell, till hvilket ändamål det helt och hållet nyinreddes och förändrades. Redan konung Oscar upphäfde imellertid invalidinrättningen och började vidtaga anstalter för Ulriksdals förvandlande till residens för d. v. kronprinsen Carl, hvilken 1856 mottog slottet och sedan 1857 med sin gemål bebott detsamma under somrarna.

Sedan Ulriksdal kom i sin n. v. innehafvares hand, har det på allt sätt blifvit omhuldadt och förskönadt. En storartad vattenkonst pryder borggården; trädgårdarna hafva blifvit utvidgade och försedda med de vackraste anläggningar, och i slottets etthundradefem rum, hvilka äro inredda och möblerade med både prakt och beqvämlighet, har det kungliga paret omgifvit sig med rika och dyrbara samlingar, hvilka bära vittne om dess smak och dess konstsinne. Särdeles utmärker sig slottets af konungen bebodda öfra våning genom en samling af gammaldags möbler, dyrbarheter och kuriositeter, som gör Ulriksdal till ett Museum i denna genre. Så prunka *Riddarsalens* fönster med glasmålningar, medan *Bankettsalen*, klädd med gyllenläderstapeter, prydd med taflor af Ehrenstrahl och med tänkespråk, anbragta öfver dörrarna, uppvisar en ovanlig samling af forntida dryckeskärl och ett annat rum kompletterar densamma med "floribus" och "snibbskålar" och hvad de allt hette, dessa i våra tider okända vapen vid dryckesbordet,

hvilka man fordom måste förstå att föra, så framt man ej ville utsätta sig för misstanken att "svika i dryckjom och följaktligen också i androm styckjom". Andra salar och rum innehåller skulpterade möbler af valnöt och ek, skåp och s. k. cabinets af alla former och materialier, till en del ytterligt dyrbara, taflor, speglar, träsniderier, dyrbart porslin och fayence, jemförligt med samlingen på Rosenborg i Köpenhamn, o. s. v., ända till "kung Göstas bord", ett gammaldags bord af polerad ek, med ornamenter af mörka träslag, och i hvars skifva Gustaf Wasa groft skurit sitt namn "Göstaff". — Så har Ulriksdal bland de svenska lustslotten sin egen märkvärdighet; det förvarar icke, som de, några minnen af broderhat och brodertvister, af hemska tilldragelser eller lysande fester; men det är den mer anspråkslösa, ehuru med konst och lyx rikt utrustade boningen för ett furstepar, som sätter sin ära i att icke ställa sig högt öfver folket, utan att gå jemnsides med detta i allt ädelt och skönt, jemnsides, men dock i spetsen.

Drottning Hedvig Eleonora hade vid Ulriksdal uppfört en liten kyrka, hvilken nu lemnat rum för en vacker kapellbyggnad, uppförd efter plan och ritning af Scholander.

HAGA.

Hvem har icke hört talas om "grefven af Haga", honom, som först och med största skäl antog detta namn, som, fastän de snikna Romarne om honom sade, "att han såg mycket, men betalade litet", dock aldrig lät det glömmas, att grefven af Haga var en konung? Hvem känner icke Gustaf den Tredje? Den skapelse, af hans snille, efter hvilken han tog sitt "incognito"-namn, hvilket dock är så genomskinligt, att ingen misstog sig derpå, stod länge vårdslösad och förfallen, — icke un-

Alb. Bonnier's förlag.

Em. Berentzen & C:i lith. Inst.

HAGA.

derligt, att den, som från Sveriges thron och från Haga utträngde anläggarens ätt, icke fann nöje i att vistas på ett ställe, som återkallade så många minnen, tilldess ändtligen den nya dynastien åter lät Haga vederfaras dess rätt och återgaf det den rang, hvilken tillkommer det såsom det till läget och genom sin natur ovedersägligen skönaste bland lustslotten i Stockholms omgifningar.

Vid stranden af Brunnsviken, som nu genom öppnandet af kanalen vid Ålkistan icke längre är någon instängd sjö, låg på 1760-talet ett torp, kalladt Prost- eller Presthagen och arrenderadt af en lagman Palin, hvilken dock var egare af husen, dem konung Gustaf III köpte ifrån honom år 1771. Efter hand tillköpte konungen äfvenledes det Braheätten tillhöriga Brahelund samt ännu en mindre gård, kallad Haga, och på detta område började han anläggandet af sitt nya lustslott. Under åren 1786 och 1787 uppfördes det ännu qvarstående lilla slottet, under hvars uppförande konungen lär hafva bebott det s. k. Gamla Haga. Den franska konstnären Deprez, som följt konungen hit ifrån Rom, der han under Gustafs besök i Peterskyrkan på ett fyndigt sätt vann tillträde till hans person, uppförde detta lilla slott; men det var äfven han, som fick uppdraget att bygga det tillämnade stora slottet, hvartill ännu modeller finnes qvar, men hvilket, anlagdt på en höjd i närheten af det lilla, skulle med Stockholms slott förenas medelst en väg, som i rät linie ledde dit från Norrbro. Till detta slott, hvilket, att döma efter ritningarna och modellen, borde hafva blifvit en värdig konungaborg och den skönaste prydnad för Hagas härliga parker, lades grunden och uppfördes källrarne och souterrainen; men dermed stannade arbetet af penningebrist, och efter konung Gustafs död blef planen helt och hållet öfvergifven. De solida grundmurarne stå der ännu som ruiner, ur hvilka sjutioåriga träd växt upp och förtälja den gamla sagan om förgängligheten af allt menskligt. Men Gustafs fiender underläto icke att utsprida, det dessa källrar voro ämnade till fängelsehvalf, till ett slags Bastiller för hans politiska motståndare, likasom skulle den furste, som i humanitetens intresse afskaffade så många barbariska bruk i vårt rättegångsväsende, och som sjelf var utmärkt af den finaste bildning samt visst icke saknade hjerta, hafva velat fira sina

lysande fester i salar, under hvilkas golf pinade och plågade fångar uttalade sina förbannelser öfver honom! — Men fastän det nya slottet aldrig blef färdigt, förblef dock Haga alltid konungens käraste vistelseort. Det lilla slottet förvarar ännu talrika minnen af hans resor i södra Europa, — Pompejanska vaser, marmor och teckningar af Rom, tillika med dyrbara presenter från samtida regenter. Rummen äro, med få undantag, ännu sådana de voro i konung Gustafs tid, — väggarne dekorerade med bleka arabesker på guldgrund, föreställande Wasavapnet och den kungliga namnchiffern, allt måladt af Masreliez. I en bredvid liggande större paviljong, som uppfördes under Gustaf IV Adolfs tid, bodde dennes barn om somrarna. Haga var också den sistnämnda konungens olyckliga residens i Sverige, hvilket han utbytte mot fängelset, och i Hagas annaler nämnes också ett sista försök till att mörda Gustaf III, hvilket dock misslyckades.

Hagas parker, blomsterparterrer, dammar, kanaler, alla dess sköna omgifningar, med ett ord, äro likaledes skapelser af Gustaf III. Han älskade dessa holmar, dessa skuggrika löfhvalf, dessa stundom vilda, stundom täcka, men alltid romantiska partier; här uppförde han ett echotempel och talrika små-paviljonger, här prydde han parken med urnor af hvit marmor, här strödde han med frikostig hand omkring sig minnen af sin smak och sitt skönhetssinne. Ännu i denna stund är Haga skönt, ehuru Brunnsvikens vatten i följd af den ofvannämnda kanalens upptagande öfvergifvit dess kanaler; ännu qvarstå Gamla Hagas kopparklädda tält; ännu äro Hagas trädgårdar de utmärktaste kring Stockholm, och med minnena från den Gustavianska tiden förenar sig derjemte ett minne af den nu regerande dynastien, en i gjutjern utförd minnesvård, rest i Hagas sköna park till hogkomst af konung Oscars son, kon. Carl XV:s bror, den alltför tidigt hädangångne Prins Gustaf, skalden och tonsättaren.

Alb. Bonnier's Förlag.

Em. Bærentzen & C° lith. Inst.

DROTTNINGHOLM.

DROTTNINGHOLM.

Det skönaste bland lustslotten i Stockholms närmare grannskap, Mälarens "hvita svan", som stolt speglar sina vackra former i den blanka böljan, *Drottningholm*, beläget på stranden af Lofön, en mil land- och sjöväg från hufvudstaden, står med denna i lifligaste kommunikation hela sommaren igenom medelst ångbåtar, större och smärre, som dagligen afgå dit. Ursprungligen bildad af tvenne på Lofön belägna hemman, Glie och Wäggeby, kallades gården i äldre tider *Torfvesund* eller *Thorssund* och tillhörde Johan III:s katholska gemål, drottning Katharina, hvilken svågern Carl IX sjelf i sin rimchrönika gifvit det vitsordet, att hon var

> «En furstinna, dygdefull och from,
> Ändock hennes lära var kommen från Rom»,

churu han dock, kommen till magten, utan barmhertighet förjagade de Jesuiter, som drottningen tillåtit att nedsätta sig der med sin gemåls goda minne. Carl IX:s enkedrottning, Christina, den beryktade "Holsteinska nattpredikanten", innehade sedan Torfvesund, hvilken gård, tillika med hela ön, vidare förärades åt riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhjelm, Carl IX:s son på sidolinien. Drottning Christina d. y. inlöste år 1649 ön och gaf densamma åt sin mor, Gustaf den stores enkedrottning; men redan före Maria Eleonoras död förlänades gården åt Magnus Gabriel de la Gardie, hvilken dock innehade den blott ett år och då bortbytte den mot en annan gård åt d. v. kronprinsen, sedermera konung Carl X Gustaf. Det var dennes enkedrottning, Hedvig Eleonora, som efter det af drottning Katharina uppförda gamla stenhusets brand 1661 lade grunden till det nya

slottet, i hvilket Sveriges största byggnadskonstnär, Nicodemus Tessin, efter hvars planer det uppfördes och Sveriges yppersta målare, Ehrenstrahl efterlemnat odödliga minnen. Af Hedvig Eleonora erhöll *Drottningholm* sitt nuvarande namn. Slottet skänktes af konung Fredrik åt kronprinsessan Lovisa Ulrika, som här blifvit förmäld med Adolf Fredrik, hvarefter Drottningholm under detta konungapars lifstid förblefdess egentliga sommarresidens. Detta fortfor äfven under Gustaf III:s tid, och fastän Drottningholm under Carl XIII och till en del under Carl XIV Johan mer sällan besöktes af kungliga familjen, började dock åter för det praktfulla slottet en rad gladare dagar, till och med påminnande om de lysande tiderna under Gustaf III, sedan n. v. enkedrottning Josephina anländt till Sverige, och under de yngre Bernadottiderna har Drottningholm återvunnit sin rang som det förnämsta af de svenska lustslotten. Bland här födda furstliga personer befinnas prins Fredrik Adolf, hertig af Östergötland, hertig Carl Gustaf af Småland, hertig Gustaf af Upland och hertig Oscar Gustaf Adolf af Wermland.

Drottningholms slott och parker äro i sitt slag det mest storartade, som Sverige har att uppvisa. Den dels sumpiga, dels bergiga mark, hvarpå det hela är anlagdt, erfordrade ett verkligt jättearbete och gjorde otroliga kostnader nödvändiga. Man kan icke annat än förvånas öfver den konstfärdighet, som här blifvit nedlagd. Trädgårdarne äro anlagda på starka hvalf, påfyllda med jord; kala berg hafva blifvit bortsprängda, terrasserade och betäckta med jord, så att de likna grönskande kullar; vägar hafva blifvit lagda öfver kärr och träsk, kanaler ledda genom parken, så att de kringsluta trädbevuxna holmar, prydda med marmorstatyer o. s. v.; men icke desto mindre finnes ingenting stelt och konstladt, utan allt är naturligt, behagligt och storartadt. Sjelfva slottet, till hvilket man från Mälarsidan uppstiger på en jättetrappa af granit och marmor, utbreder sig med sina flyglar, hvilka ytterst sluta med tvenne låga torn eller rundlar, öfver en ansenlig rymd, och innehåller, utom rader af furstligt utstyrda rum, talrika konstverk, ehuru de samlingar af naturalster, mynt o. s. v., som under Lovisa Ulrikas tid funnos här, blifvit flyttade dels till mynt-

kabinettet på Stockholms slott, dels till Vetenskapsakademien och till universitetet i Upsala. Mästerstycken af smak äro slottets vestibuler och framför allt dess stora trappa, åt hvilken Dahlberg i Sveciæ-verket egnat en särskild plansch, och hvilken ovedersägligen är en bland de skönaste i sitt slag. Utom Ehrenstrahl, af hvars hand talrika takmålningar och, framför allt, allegoriska taflor äro, hafva l'Archevesque, Després, Wertmüller (här förvaras originalet till hans Ariadne), Hillerström, Pilo (Gustaf III:s kröningstafla) m. fl. bidragit till slottets prydande, och Stora Galleriet på Drottningholm innehåller Lembkes taflor öfver Carl X:s märkeligaste bedrifter, slaget vid Warschau och tåget öfver Bält m. fl., tillika med taflor, föreställande slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona. Andra salar prydas med porträtter af Carl Johans och Oscar I:s samtida regenter och deras gemåler, till stor del skänkta af originalerna sjelfva. Äfven krigsbyten från Sveriges storhetstid, bestående af konstverk, smakfulla trädgårdsvaser o. s. v., saknas här icke. I ett rum af biblioteket, hvilket visserligen är litet, men valdt och innehåller talrika verk af värde, befinnas i kork skurna modeller af Pæstum, Herculanum och Pompeji. Drottningholm är, kort sagdt, en af de skönaste perlorna i Stockholms omgifningar, och det är alldeles icke förunderligt, om dess parker hvimla af besökande under nordens vackra sommardagar, då det stora springvattnet i trädgården spelar och omkring sig samlar beundrande åskådare i mängd, medan andra sprida sig kring den vidsträckta parken, intaga sätena i den af Gustaf III anlagda theatern i det gröna, beskåda de konstnärligt utförda marmorbilderna och med förvåning bevittna, det en sådan mängd af skatter kan finnas hopad på ett ställe i det fattiga Sverige.

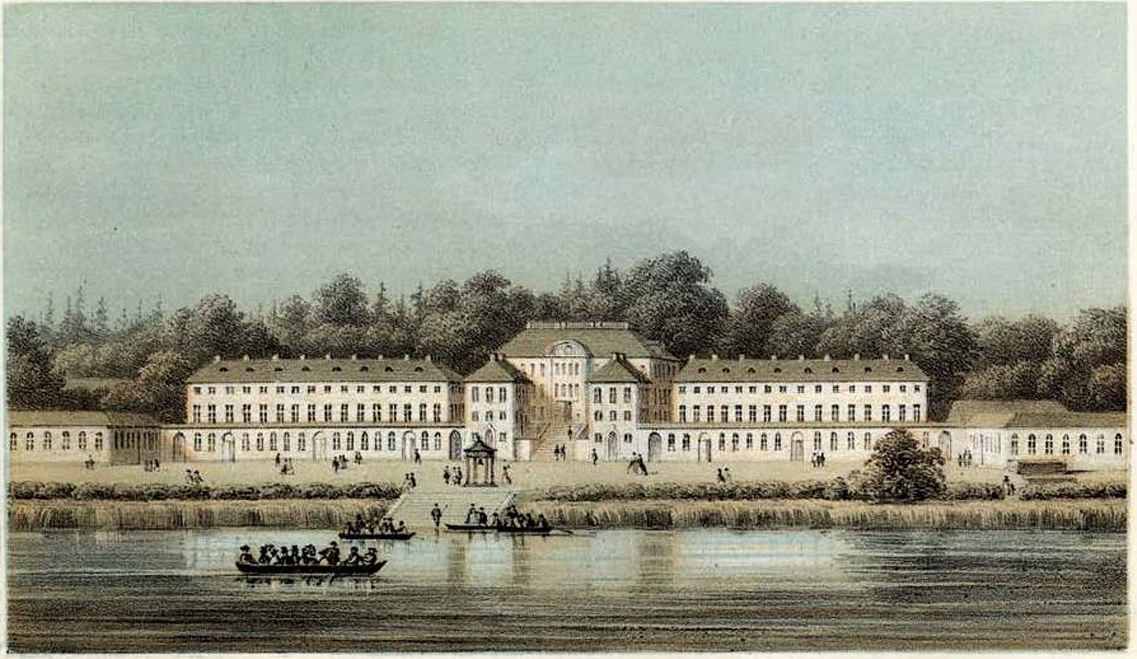
Uti Drottningholms park ligger det s. k. *Götiska Tornet*, nu tämligen förfallet, från hvilket man har en vidsträckt utsigt öfver Drottningholm och dess omgifningar; den s. k. "Floras Kulle" med en staty af gudinnan, uppställd midt i en omgifning af blommor, och en derinvid anlagd schweizerhydda, badhuset o. s. v., förtjena äfven att uppmärksammas; men särdeles får man bland parkens synvärdheter icke glömma *China slott*, ett antal paviljonger i Chinesisk stil, uppfyllda med

allehanda chinesiska kuriosa, och hvars hufvudbyggnad var en skänk af Adolf Fredrik till hans gemål, öfverlemnad åt henne på Lovisadagen 1752. Hela byggnaden uppsattes på gamla Arsenalsgården i Stockholm under inseende af öfver-intendenten Adelcrantz samt fördes på flottar till sin bestämmelseort. Det hela var en surpris till drottningen, och om den fête, som anställdes vid besittningstagandet deraf, har man en utförlig berättelse. Här brukade Lovisa Ulrika ofta sitta med sitt broderi, medan konungen arbetade vid sin svarfstol, och vid det nedanför China belägna s. k. *Canton* anlades fabriker af flerfaldiga slag, t. ex. en eggjerns- och polersmidesfabrik, der finare instrumenter och nipper förfärdigades, ett Holländskt spetsmakeri och en sidenfabrik. Alla dessa verkstäder äro nu länge sedan nedlagda.

Uti en af rundlarna på Drottningholms slott befinnes slottskapellet, tillika kyrka för den till Lofö pastorat hörande Drottningholms kapellförsamling. På ömse sidor om slottet ligga paviljonger af sten, ämnade för hofuppvaktningen och ekonomien, och derjemte finnes en af Gustaf III uppförd theater.

CARLBERG.

På hemmanet Bålstompta i Solna socken, vid den smala vik af Mälaren, som skiljer Kungsholmen från Norrmalms fasta land, anlade Carl Carlsson Gyllenhjelm ett herresäte, som efter honom fick namnet *Carlberg*, och lade år 1637 grunden till den nuvarande slottsbyggnaden, hvilken han dock icke medhann att fullborda. Efter hans död innehades Carlberg af hans arfvingar, men köptes 1669 af Magnus Gabriel de la Gardie, som fulländade slottet och trädgården, men sålde godset till riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock, från hvilken det reducerades omkring 1690, hvarefter

Alb. Bonnier's förlag.

Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

CARLBERG.

det allt sedan tillhört kronan. Här upprättade Carl XIII såsom förmyndare-regent en kadettskola, kallad krigsakademi, sedan Gustaf III:s plan att på Ulriksdal upprätta en sådan skola gått om intet genom denna konungs död. För krigsakademiens behof erfordrades åtskilliga tillbyggnader, inderibland tvänne tre våningar höga och långa flyglar på bägge sidorna om det gamla slottet, hvilket utgör hufvudbyggnaden, och upp till hvilket en hög yttertrappa leder. Flyglarna innehålla logementer och rum för lärarne, hvaremot sjelfva slottet upptages af lärosalar, bibliothek, kyrka o. s. v. Den militäriska anstalten fortfar ännu, men har utbytt det anspråksfulla namnet "Akademi" mot det mer anspråkslösa "Krigsskola".

Carlbergs slott har ett vackert läge, och dess mot sjön belägna hufvudfaçad saknar icke ett vördnadsbjudande utseende. Den på andra sidan liggande parken med sin stora dam, tätt utmed hvilken Norra Stambanan framlöper, sitt monument öfver den vid Leipzig 1813 fallna major Döbeln och sitt på 12 Joniska pelare hvilande tempel, hvilket fordom inneslöt en byst af Carl X Gustaf, är utmärkt vacker och ganska vidsträckt. Sjövägen dit leder förbi en mängd på Kungsholmens strand liggande ställen, Aronsberg, Hummersberg, Christineberg, der det nya frimurarebarnhuset reser sig, Hornsberg o. a., medan det stora porslinsbruket Rörstrand ligger strax invid Carlberg, närmare staden. På andra sidan slottet ligga Eklund och Hufvudsta samt Ulfsunda vid den s. k. Ulfsunda-fjärden. Närmaste landvägen är genom Carlbergs allé, som går ut från Norrtullsgatan.

Carlberg saknar icke historiska minnen. Efter reduktionen beboddes slottet stundom af Carl XI och hans gemål, drottning Ulrika Eleonora den äldre, hvilken afled här den 26 Juli 1693, och hvars lik här stod på paradsäng, innan det infördes till Stockholm och nedsattes i grafven. Under denna tid timade den bekanta händelsen, att vakthafvande kaptenen af gardet, Stormcrantz, såg den aflidna drottningen i sin svepdrägt stå vid ett fönster i rikssalen och samtala med grefvinnan Stenbock, hvilken anlände till slottet på ett öfvernaturligt sätt, och hvilken dog några veckor derefter, likasom berättaren af den underbara

synen, kapten Stormcrantz sjelf. Sedan Stockholms slott afbrunnit den 9 Maj 1697, flyttade konung Carl XII med enkedrottningen och hela kongl. familjen till Carlberg, der Carl XII:s syster Hedvig Sophia 1698 förmäldes med hertig Fredrik af Holstein. Här förvarades också Carl XII:s lik under hemfärden från Norge till Stockholm. Fredrik I och hans gemål bebodde också icke sällan Carlberg, der sedan deras tid sällan kungliga personer vistats. — Bland de på slottet ännu befintliga taflorna finnes, utom porträtter af Gustaf den Store och hans generaler, en, föreställande den store konungens landstigning i Tyskland den 24 Juni 1630 och af stort intresse. Sollennitetssalen, kallad "Rikssalen", är ett ståtligt rum med särdeles vackra ornamenter i plafonden.

GRIPSHOLM.

Den lilla Mälarestaden Mariefred, en jordbruksby, i likhet med så många andra smärre städer i vårt land, skulle sannolikt icke ådraga sig mycken uppmärksamhet, om den icke egde en granne, hvars historiska ryktbarhet kastar ett skimmer äfven öfver den lilla staden, som stödjer sig mot dess väldiga murar. Denna granne är det gamla slottet *Gripsholm*, Wasaslottet och Wasastammens minnestempel af både godt och ondt.

Huru vida den Harvard Viking, som for vida uti öster och söder, och hvars moder Tolla lät rista hans minne i den runsten, som ännu ligger i grundmuren af Gripsholms östra torn, här haft något vikinganäste, känner man icke, och först på 1200-talet förekommer den första underrättelsen om det n. v. Gripsholm, hvilket då kallades Åhl och tillhörde en Harald Thorsson. Omkring år 1207 skref sig riksrådet Sten Haraldsson Gren till Åhl, och räknas hans ätt till Gustaf Wasas förfäder på mödernet. Sedan tillföll gården det

Alb. Bonnier's förlag — Em. Baerentzen & Co lith. Inst.

GRIPSHOLM.

mäktiga riksdrotset Bo Jonsson Grip, hvilken anses hafva varit den, som först anlagt eller fullbordat slottets befästningsverk och gifvit det namnet Gripsholm efter sitt vapen. Vestra tornet, hvars murar äro 7 alnar tjocka, kallas ännu i dag Gripetornet, och här var det som Bo Jonsson höll herredag och föreskref konung Albrecht lagar. Men den mäktige mannens enka och son måste mot en ringa ersättning afstå Gripsholm åt drottning Margareta, som så väl förstod att gömma de Svenska herrarnes slott och uppmanade dem att lika väl gömma hennes bref, och af henne lades det under kronan. Under Engelbrechts frihetskrig belägrades slottet af Rekarnes allmoge; men konung Eriks fogde, Hartvig Flög, satte eld på slottet och flydde undan. Efter att sedan hafva varit förlänadt åt Hans von Eberstein och biskop Sigge Ulfsson i Strengnäs, utbyttes Gripsholm från Kronan till Sten Sture den äldre, som blef slottets andra grundläggare. Han uppförde det på nytt, ökade det underlydande godset och inrymde 1491 både gård och gods åt Karthusianer-munkar samt grundlade Mariefreds kloster, der hans lik jordades af den trofaste vännen, erkebisp Jakob Ulfsson (1504). Men snart inträffade andra tider för Sverige. Gustaf Wasa, efter mångfaldiga öden ändtligen Sveriges konung, undantog icke Mariefreds kloster från den dom, som han uttalat öfver alla andra kloster i riket; det upphäfdes, och Gripsholm med allt der under lydande togs 1526 af konungen som hans möderne arf. Klostret nedrefs; men på S:t Laurentii dag 1537 lade kon. Gustaf grunden till det nya slottet, hvilket uppfördes utmed det gamla Gripetornet och blef ett af Sveriges starkaste fästen. Slottets uppbyggande firades med en lysande invigningsfest, vid hvilken konung Gustaf och drottning Margaretha sjelfva passade upp på sina gäster, och inom dess murar uppgjordes sedan planerna till arfföreningen och förlänandet af furstendömen åt de yngre sönerna. Men detta slott, der gamle konung Gustaf thronade i hela sin magt, skulle framdeles bli fängelse för tvänne af hans söner, Johan och Erik; från detta slott, der den första Wasa fattade sitt beslut att befria fäderneslandet, gick den sista Wasakonungen i landsflykt från rike och fädernesland. Vid arfskiftet efter kung Gösta tillföll Gripsholm hertig Carl, hvars gemåler se-

dan fingo det till morgongåfva; derefter innehades slottet af Carl Philip, af Maria Eleonora, som derifrån verkställde sin flykt till Danmark, af Carl Gustaf och Hedvig Eleonora. Äfven drottning Lovisa Ulrika' innehade Gripsholm, men utbytte det mot Svartsjö till Gustaf III. Han blef den fjerde uppbyggaren af Gripsholm, med hvilket han företog talrika förändringar, hvilket han moderniserade medelst tillbyggnader i helt annan stil än den ursprungliga, försåg med en liten theater, en perla af prakt o. s. v., ehuru han dock icke lyckades utplåna den gamla vördnadsbjudande charakteren. Huruledes hans son förvarades som fånge på Gripsholm, hafva vi uti det föregående antydt; under den nu regerande dynastien har slottet varit väl underhållet och ett föremål för omsorg, ehuru kungliga familjen sällan uppehållit sig der.

Det n. v. Gripsholm består af en femkantig, på ett par sidor något afrundad hufvudbyggnad kring en borggård och försedd med runda hörntorn, fordom kallade Gripe-, Wasa-, Kork- och konung Eriks torn; en flygel går ut mot söder, och åt norr ligga flera med hvarandra sammanhängande byggnader, den ena uppförd 1770, der en stenmur förut stått, och alla inneslutande en yttre borggård. Utanför stora porten finnas lemningar af en skans; åt öster och söder ligger trädgården. På yttre borggården ligga två stora kanoner, tagna 1581 på Iwanogrod af Pontus de la Gardie, 8 à 9 alnar långa och allmänneligen kallade "Galten och Suggan", ehuru de, enligt den på dem befintliga Ryska inskriften, rätteligen heta "Vargen". Sedan man passerat en andra hvalfport, i hvilken några gamla stenar med Stureättens sjöblad äro inmurade, inträder man på inre borggården, der Gripe-, Sture- och Wasa-vapnen med sina färger äro insatta i muren.

Det kan icke vara vår mening att här vidlyftigt beskrifva detta slott, af hvars talrika rum 96 äro fullt inredda och möblerade, medan 22 hvalf och källrar finnas under detsamma. Vare det nog att här anmärka, det den ypperliga och väl ordnade taflesamlingen, som är tillgänglig för hvem som helst, innefattar den rikaste samling porträtter, som finnes i Sverige. Här finner man i en sal (audienssalen) hela följden af svenska konungars porträtter, med regenternas derunder teck-

nade valspråk, de flesta målade på föranstaltande af Gustaf III. Äfven konung Oscar har riktat Gripsholms porträttsamling — den räknar mer än 1800 nummer — med flera porträtter, deribland Gustaf IV Adolfs, som förut saknades. Många taflor äro från äldsta tider. Så finner man här bilder af Erik den Helige, af Birger Jarl, Sturarne och deras familjer, Christina Gyllenstjerna, (porträttet, på kopparplåt i guld och färger, bär årtalet 1506), drottning Karin Månsdotter, prins Gustaf Eriksson, Ebba Brahe, m. fl. Ett porträtt af Gustaf Wasa och ett af Erik XIV äro målade af den olycklige konungen sjelf. Likaledes finner man på Gripsholm porträtter af alla underhandlarne vid Westphaliska freden, af svenska rådsherrar och biskopar, af militärer från våra stora krig, äfven af lärda, konstnärer, borgare och bönder, ehuru denna afdelning är minst talrikt representerad. Det hela bildar en samling, hvartill ett motstycke kan uppvisas af få länder inom Europa, om ens af något.

Men Gripsholm har äfven andra minnen att uppvisa. Här vidmakthålles ännu det rum, der Johan III, såsom hertig, med sin gemål höllos fångna, och der Sigismund föddes, samt det fängelserum, der Erik XIV var insperrad, och midt emot ingången till hvilket Gustaf III inredde sin granna theater. Konung Eriks fängelserum torde dock, enligt hvad sednare upplysningar gifva vid handen, icke hafva varit användt oftare än under de anfall af vansinne, som gjorde den olycklige mannen farlig både för sig sjelf och andra; men äfven som sådant är det hemskt tillräckligt. Man vet, att Erik på Gripsholm vid andra tillfällen behandlades som en furstlig fånge. Det bord, vid hvilket Gustaf IV Adolf undertecknade sin afsägelseakt, visas ännu i ett af slottets praktrum. Äfven i de underjordiska hvalfven hafva talrika fångar varit förvarade, bland dem de fyra riksråd, som halshöggos i Linköping 1600, erkebiskop Abraham, som dog derstädes, m. fl. Sålunda finner man, — heter det på något ställe, — inom dessa murar sorgspel, romaner, opéra comique, hofbaler och fängelsescener om hvarandra, och fadern sminkar sig till förste älskare i rummet bredvid det, der hans son en gång skulle afsäga sig den ärfda thronen för sig och sina efterkommande.

Utrymmet medgifver oss ingen utförligare beskrifning af detta märkvärdiga slott, hvars rikedom på omvexlande och intressanta minnen är så stort, att man med skäl kan säga, det Gripsholm är ett sammandrag af Sveriges hela historia under Wasarnes tid, på samma gång som det är en innehållsrik chrönika öfver detta hus särskildt.

SKOKLOSTER.

Vid segelleden till Upsala ligger, utmed Skofjärdens strand, det praktfulla Wrangel-Braheslottet, *Skokloster*, hvars fyra tornspiror resa sig högt mot himmelen, infattade inom en ram af mörk barrskog. Ett urgammalt Folkungagods, var Sko i trettonde århundradet sätet för ett Dominikanerkloster, anlagdt af Knut Långe, konung Erik XI:s svåger och motkonung, hvilken också fick sin lägerstad inom klostrets murar, likasom hans broder Holmgeir, hvilken, ehuru halshuggen som upprorsman år 1248, icke desto mindre efter döden vördades som helgon. Klostret förvandlades sedan till nunnekloster, afbrann 1297, men uppbyggdes åter af Uplandslagmannen Birger Pederson, den Hel. Brigittas fader. Bland klostrets aderton abbedissor, hvilkas namn man känner, förekommer också en Namnlös, Anonyma, hvars namn ingen kunnat utgrunda, sannolikt en förnäm dame och offer för någon tragisk tilldragelse. I tvåhundradetvå år innehade de fromma fruarna i Sko det rika klostret, hvilket var ett af de med gods och håfvor som rikast utrustade inom riket, då det åter blef lågornas rof och oaktadt all använd möda och allt klappande på de troendes hjertan och penningkistor icke kunde uppbyggas mer. Tiderna hade förändrat sig, och gamle konung Gustaf gjorde med allo slut på klosterväsendet i Sverige. Abbedissan Ingegerd fick till

Alb. Bonnier's förlag

Em. Bærentzen & Co lith. Inst.

SKOKLOSTER.

och med (1528) af honom mottaga en skarp skrapa, för det hon på dödssängen låtit ikläda hans fränka Öllegård Brahe den i konungens tycke alldeles icke heliga klosterdrägten. Konung Johan, som under det han vurmade med katholicismen, gerna skulle hafva återuppbyggt klostret, om han icke behöft stenen efter det gamla till Stockholms slott, dit den till största delen fördes, skänkte gården åt sin syster, prinsessan Sophia. Carl IX förlänade den år 1610 åt Christopher Some, hvilken dock följande året genom uppgifvandet af Calmar förlorade både konungens nåd och all sin egendom. Sedan förlänades godset af konung Gustaf den Store åt riksrådet och fältmarskalken Herman Wrangel, hvars son, den berömde Carl Gustaf Wrangel, Svea Rikes Råd, Marsk och Öfverste-Fältherre, som föddes på Sko 1613, lät uppföra det praktfulla slottet, efter mönstret af det i Aschaffenburg, som det påstås, och hvilket fulländades 1668, men likväl icke ens i denna stund är fullt inredt och färdigt. Skokloster gick från ätten Wrangel öfver till huset Brahe och tillhör ännu detta hus som fideikommiss, ehuru fideikommisset utgöres endast af slottet och dess samlingar, hvilka innehafvaren är förbunden att efter bästa förmåga utvidga och förstora.

Och samlingarne på Skoklosters slott är det, som, när man undantager den ståtliga byggnaden sjelf, utgöra dess verkliga värde och skulle inbringa millioner, om de finge försäljas. Trogen sin fars grundsats: "den der tager något, han hafver något", förenade den lyckliga krigaren här det dyrbaraste af allt hvad han tagit för sig under sina många och lyckliga fälttåg, och dertill kommo redan under hans tid dyrbara skänker, hvilka ännu mer ökade värdet af det hela. Konstskatter och dyrbarheter af alla slag från det utsugna Tyskland, det förhärjade Polen och från alla de länder, dit Wrangel förde de svenska fanorna, finnas nu att skåda i Mälarborgen och hafva sedan hans tid blifvit, dock icke genom krigsbyte, på allt sätt tillökade och ordnade af godsets sednare innehafvare. Likasom Gripsholm är ett Wasahusets museum, likaså är Sko ett museum för ätterna Wrangel, Bjelke och Brahe.

Strax vid inträdet i slottets vestibul fästes uppmärksamheten af åtta Joniska pelare, huggna i hvit marmor, en skänk af Christina till fält-

herren och af Nils Brahe räddade undan reduktionen genom den dryga lösesumman af 18,000 R:dr i silfver. Slottet bildar i öfrigt en qvadrat, i hvilken hvarje sida är 144 fot lång och invändigt 42 fot bred samt 64 fot hög till taklisten; det innesluter en fyrkantig borggård, till hvilken arkader leda från slottets inre sida, är fyra våningar högt och skall hafva lika många fönster som "dagarne i året". I hvartdera af de fyra hörnen befinnes ett torn, en våning högre än hufvudbyggnaden, med koppartäckt kupol och spira. I ena tornet befinnes ett urverk. Öfver frontespisen åt sjösidan prunkar grefliga Wrangelska vapnet af Salmis med sina fyra hjelmar och löfverk.

För att genomgå det inre och göra sig noggrannt bekant dermed erfordras det dagar. Ehuru slottet aldrig varit fullständigt möbleradt, till och med icke egentligen begagnadt som bostad af sina egare, hvilka egde talrika herresäten att välja imellan, har det dock äfven i detta hänseende praktfulla saker att uppvisa, Venetianska speglar, konstarbetade skåp, inlagda bord, stora sängar med tunga sidenomhängen, gobelins- och gyllenläderstapeter m. m., dels segerbyten, dels skänker. Porträttsamlingen är stor och gifver knappast efter den på Gripsholm. Redan i första våningens korridorer mötes den inträdande af bistra krigareskepnader, porträtter i hel figur af Carl Gustaf Wrangels krigskamrater, till god del Skottar, och rummen hvimla af porträtter af Wranglar, Braher, Bjelkar, Königsmarker, från den Hel. Brigitta och Peder Brahe den äldre ända till den sköna Ebba, både som ung och vid sjutiosex års ålder, och Carl Gustaf Wrangel sjelf till häst, målad af Ehrenstrahl. Talrika andra taflor finnas likaledes i praktrummen, hvilka dessutom prydas med spiselkappor, med på dem mästerligt skurna eller i sten huggna arabesker, vapensköldar, namnchiffer o. s. v., medan de ornerade gipsplafonderna äro mästerstycken i sitt slag. Praktfullast är Kungssalen, der i skåp en mängd dyrbarheter och kuriosa förvaras. Här ses t. ex. ett schatull af bernsten, en förgylld silfverbägare, ornerad med ädelstenar, en elfenbenskanna, infattad i emaljeradt silfver, med afbildningar af en Bacchusfest, en skål af karneol med fot af förgyldt silfver, ett dyrbart brädspel, en rubin, omgifven med rosen-

röda diamanter, en skänk af Gustaf Adolf till Ebba Brahe, och mycket mera. Slottets öfversta våning upptages af biblioteket, om vid pass 23,000 band, deribland en mängd sällsynta böcker, och en manuskriptsamling af värde; dertill komma rustkamrarne, som innehålla 1,250 skjutvapen af alla slag samt en massa hugg- och stickvapen, deribland några från urgamla tider, dolkar och bågar m. m. Många bland svärden äro inlagda med guld och silfver samt prydda med ädelstenar; andra, enklare, utmärka sig som historiska minnen, t. ex. Hussithöfdingen Ziskas svärd och det, för hvilket riksrådens hufvuden föllo på Linköpings torg år 1600. Praktstycket är dock Carl V:s sköld, tagen i Prag 1648 och efter uppgift förfärdigad af Benvenuto Cellini, ehuru konstnären sjelf icke uppräknar den bland sina arbeten. Rustkamrarne på Sko äro utan gensägelse de rikaste i Sverige.

Äfven Skoklosters kyrka är rik på minnen. Predikstolen är ett segerbyte från Tyskland, altaret, funten, en Magdalena af Domenichino, härleda sig från klostret Oliva vid Danzig. Väggarne i Wrangelska grafchoret äro, i likhet med dem uti Gyllenhjelmska choret i Strengnäs, betäckta med bataljtaflor i relief och hvitmenade, likasom Carl Gustaf Wrangels staty till häst. I kyrkan visas den Hel. Holmgeirs grafsten. Der hvilar också den Svenska Sappho, Hedvig Charlotta Nordenflycht.

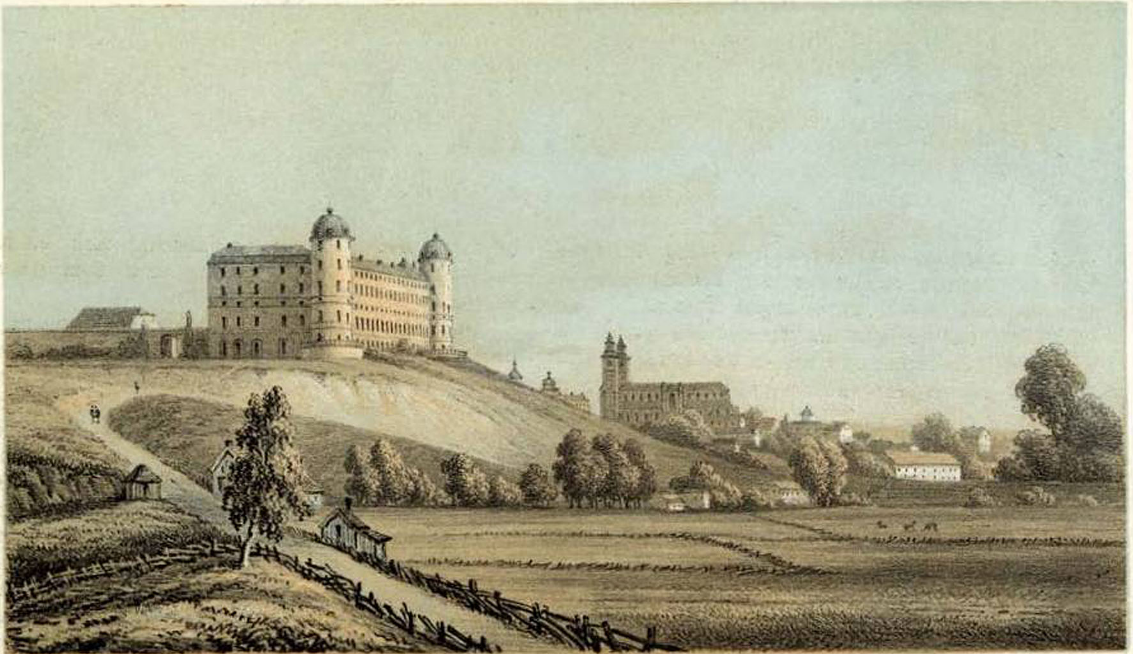
UPSALA.

Staden och Slottet.

Från Skokloster är vägen icke lång till Svealandets urgamla tempelstad och konungasäte, det mångfrejdade och mångbesjungna Upsala.

Den, som sjövägen nalkas till den gamla staden, ser inga tecken till att en stad är nära, förrän fartyget vid en tvär vändning af Fyrisån, — grumlig och gul, likasom *Flavus Tiberis* — plötsligen befinner sig nära nog inne i staden. Främst visar sig der Wasaslottet på sin höjd, så Trefaldighetskyrkans låga torn och Domkyrkans högt deröfver uppskjutande dubbeltorn, medan staden med sina ståtliga byggnader, hvilka nu till stor del intagit de fordna låga trähusens ställe, och sina lummiga trädgårdar utbreder sig på slätten, hvilken på alla sidor derom fortsättes så långt ögat når, först vid horisonten afbruten af skogbevuxna höjder. Det hela är en landtligt täck, en idyllisk tafla, och likväl förvarar hon inom sin ram så många stora minnen.

Gamla Upsala, nu en by, bekant genom sin urgamla kyrka, hvilken likväl förmodligen i sina murar icke innesluter en enda sten af det fordna templet, sina kungshögar och sitt mjöd, var i hednatiden platsen för templet och kungsgården; men ett godt stycke nedanför detta Nordens synliga Walhall låg vid Fyrisåns utlopp en hamnplats och köpstad, kallad *Aroos*, åmynningen. Denna köpstad utvidgades småningom, och hit flyttade under tidernas lopp konungarne sin bostad. När sedan kristendomen slagit djupa rötter i landet, och Sveriges erkebiskopar från det alltmer aftynande Gamla Upsala flyttat ned till Aroos, utvid-

Alb. Bonnier's förlag. Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

UPSALA.

gades denna ort ännu mer och antog det gamla konungasätets namn, tillika med dess värdighet af rikets hufvudort. Så uppstod det nya Upsala. Detta upphörde dock snart att vara konungastad; men det har alltid haft konungabostad inom sina murar, det har ända till de sednaste århundradena varit de svenska konungarnes kröningsstad, det har i fyra sekler varit säte för rikets ryktbaraste högskola, och likasom det till ålder öfverträffar hufvudstaden, täflar det med denna i gamla minnen och är i alla hänseenden en af vårt lands märkvärdigaste städer.

Att här teckna Upsalas historia och öden, skulle leda oss alldeles för långt. Må det vara nog att anteckna, det den äldsta staden sannolikt låg på den sandås vester om Fyrisån, som ännu upptages af en del af staden, att den äldsta kungsgården sannolikt låg på samma ställe som den nu s. k. Stallgården, hvilken en tid intogs af erkebiskopsslottet. Stadens äldsta kyrka är den från 1210 kallade Trefaldighets- eller Bondkyrkan, — en Wårfru-kyrka och en S:t Pers kyrka m. fl. kyrkor och kapell nämnas också från äldre tider, — och invid den förstnämnda lades, på det s. k. Herrans Berg, år 1287 grundstenen till den ännu qvarstående praktfulla domkyrkan, hvilken fulländades först år 1440. Rundtomkring dessa medelpunkter utbredde sig staden, sannolikt i de äldsta tiderna oregelbundet byggd, men allt ifrån Christinas dagar mer ordnad och efter flerfaldiga stora eldsvådor förvandlad till hvad den nu är, en bland de vackraste, folkrikaste (af öfver 10,000 menniskor bebodda) och utmärktaste städerna i landet. Särdeles universitetet eger här talrika verkliga palatser; men äfven bland de enskilda husen finnas många, hvilka fullkomligen skulle häfda sin plats vid hvilken hufvudstads gator som helst.

Den vigtigaste och förnämsta byggnaden i Upsala är *domkyrkan.* Sedan det gamla konungasätet allt mer förfallit och dess såsom domkyrka begagnade kyrka på grund af sitt aflägsna läge börjat bli allt mindre besökt samt derjemte blifvit skadad af en eldsvåda, begärde år 1250 domkapitlet den Hel. Fadrens tillåtelse att få flytta domkyrkan till ett lämpligare ställe, hvartill Alexander VI gaf sitt bifall redan år 1258, ehuru konung Waldemar först år 1270 stadfäste det påf-

liga beslutet. Nu flyttades med stor högtidlighet konung Erik den Heliges ben från Gamla Upsala till Trefaldighetskyrkan i det nya; men samtidigt dermed började uppförandet af Upsala domkyrka, och i ett inom dennas uppdragna murar uppsatt kapell af trä inflyttades 1273 det kungliga helgonets qvarlefvor. Den nya domkyrkan uppfördes, i likhet med alla sådana i den kristna verlden, medelst bidrag från hela kristenheten, och år 1287 inkallades till hennes byggande från Frankrike mäster Etienne de Bonneuil (Bonneville), hvilken anlände, åtföljd af tio mästare och tio gesäller, uppförde kyrkan efter samma plan som Notre Dame i Paris och med henne reste sig en evärdelig minnesstod i norden.

Upsala domkyrka, som stod under byggnad i mer än halftannat århundrade, invigdes tredjedag Pingst 1435, ehuru hvalfven öfver kyrkans vestra del blefvo färdiga först 1440, hvilket år kan betraktas som det, då kyrkan ändtligen var fullbordad. I Dahlbergs Sveciæ-verk ser man kyrkan till det yttre i hennes fullständiga skick, med de tre tornen, af hvilka tvenne stodo i vester och höjde sina smärta spiror mot himmelen och det tredje reste sig midt öfver kyrkans torn, medan fyra smärta spiror reste sig öfver tvärskeppets fyra hörnpelare, och derjemte hvardera af de talrika spännbågar, som stödja långskeppets yttermurar, likaledes slutade med en tornspira. Det hela afbildade Frälsarens kors, tornet öfver korset hans törnekrona, dubbeltornen i vester de vid korsets fot gråtande qvinnorna, de många småtornen med sina spiror kristenhetens böner. Men denna härlighet blef icke långvarig. Kyrkan härjades litet imellan af eldsvådor, tornen nedstörtades af stormar, men återuppfördes igen, tilldess den stora branden år 1702, som nästan i grund förstörde Upsala stad, äfven totalt ödelade domkyrkan. Hon blef imellertid återställd och öppnades till gudstjenst redan 1707; men de bägge af Hårleman på 1740-talet uppförda tornen stämma icke öfverens med kyrkans architektur i öfrigt och göra ett mindre angenämt intryck.

Sådan Upsala domkyrka nu står, håller hon 370 fot i längd med en bredd i vester af 106, i öster af 138 fot och inalles 114 fots höjd, medan tornen resa sig till 180 fot. Hon är uppförd i ren spetsbågsstil med tre lång- och ett

Alb. Bonnier's förlag. Em Bærentzen & C° lith. Inst.

UPSALA DOMKYRKA.

tvärskepp, och hennes hvalf uppbäras af 24 fristående pelare, bland hvilka chorets äro af huggen sten. Predikstol, altare, orgel, allt är ädelt och smakfullt; men kyrkan är derjemte ett Svenskt Pantheon, uppfylld af minnesvårdar från alla tidehvarf. Här hvila Erik den Heliges ben i sitt silfverskrin nära invid högaltaret; i Gustavianska grafchoret, som prydes med Sandbergs fresker och Ways glasmålningar, hvila Gustaf Wasa och hans gemåler, tillika med Johan III och drottning Gunnel; i andra chor ser man grafminnen öfver Birger Brahe, den Hel. Brigittas fader, grefvarne Nils och Svante Sture, drottning Katharina Jagellonica, Klas Christersson Horn, Gustaf Banér, kort sagdt, furstar, krigare, sjöhjeltar, lärda, — bland dem botanisternas furste, Carl v. Linné och Atlanticans författare, Olof Rudbeck, — hvilka här alla efter döden stämt möte med hvarandra, sedan de under lifstiden frejdat det svenska namnet och burit dess ära öfver verlden. Under hvalfvet i korsets midt sitter en gyllene hand med två utsträckta fingrar, till minne af hyllningseden, som på detta ställe aflades till den nykrönta konungen, ty ända till och med Ulrika Eleonora äro Sveriges flesta regenter krönta här. Kyrkans rikedomar af dyrbara kärl, skrudar m. m., äro ganska ansenliga, och i hennes klädkammare förvaras dessförutom talrika kuriosa, om hvilka kustoden på stället lemnar vederbörlig underrättelse.

På den ofvanför domkyrkan belägna sandåsens höjd reser sig *Upsala Slott*, grundlagdt af Gustaf Wasa år 1547 i stället för den fordna Kungsgården på Kungsängen, hvilken efterträdde den till erkebiskopsgård förvandlade ännu äldre på Stallgården, men icke fulländadt under konung Gustafs dagar. Konung Johan var den, som fullföljde arbetet på slottet, hvilket ytterligare pryddes af de följande regenterna, särdeles Christina och Carl XI, som nedanför detsamma anlade en kungsträdgård, nu universitetets botaniska trädgård. Till Carl XI:s kröning inreddes slottet på det präktigaste och bestämdes till enkesäte för hans gemål, hvilken dock aldrig behöfde det. Slottet hade vid denna tid tvänne torn på södra sidan och ett på den norra. Den stora eldsvådan 1702 förstörde äfven Upsala slott, hvilket imellertid från 1745 restaurerades och småningom erhöll sitt n. v. utseende, men ännu icke blifvit

fullständigt inredt. I den inredda delen befinnas nu rum för länsstyrelsen (i norra tornet), landshöfdingen, m. fl.; slottets kyrka är inredd i södra tornet. Från norra tornet utgick en i detta århundrade nedrifven flygel; från södra ändan utgår likaledes inåt borggården en flygel, af hvilken blott hälften qvarstår, medan andra hälften innehåller ruiner af den s. k. konung Johans port och hvalf, i hvilka Sturemorden föröfvades. Åt vestra sidan är borggården öppen och sluttar ned mot Kungsträdgården; midtpå borggården står en byst af Gustaf I.

Med Upsalas öfriga byggnader, monumenter (Gustaf-Adolfs-obelisken, Carl Johans byst), promenader, broar o. s. v., förbjuder oss utrymmet att här sysselsätta oss. Att staden, som universitetsstad betraktad, skall vara rik på vetenskapliga samlingar och allt, som till undervisningen hörer, faller af sig sjelft; vi anmärka, att den präktiga bibliotheksbyggnaden, *Carolina rediviva*, innesluter Sveriges största boksamling (130,000 band och 7,000 manuskripter), bland hvilka "Silfverboken", innehållande de af Ulphilas på Moesogötiska öfversatta Evangelierna är den dyrbaraste perlan. Boken, ett byte från Trettioåriga Kriget, är en skänk till bibliotheket af Magnus Gabriel de la Gardie.